

- Myrdal, Janke 1982: Jordbruksredskap av järn före år 1000. *Fornvännen* 2/1982. Helsingborg.
- Pälsi, Sakari 1921: Vanhaa ja katoavaa. Helsinki.
- Rees, Stan E. 1979: Agricultural implements in prehistoric and roman Britain. *BAR British series* 69. Oxford.
- Ränk, Gustav 1955: Vanha Viro. Kansa ja kulttuuri. Turku.
- Salo, Unto 1968: Die Frühromische Zeit in Finnland. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aika-kauskirja* 67. Vammala.
- 1972: Suomen varhaisimmat sirpit. *Kotiseutu* 4–5/1972. Forssa.
- Sirelius, U. T. 1919: Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia I. Helsinki.
- Stensberg, Axel 1943: Ancient Harvesting Implements. A Study in Archaeology and Human Geography. *Nationalmuseets Skrifter. Arkaeologisk-Historisk Raekke I*. København.
- Talve, Ilmar 1979: Suomen kansankulttuuri. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 355. Mikkeli.
- Toivonen, Y. H. 1917: Huomioita lainasanatutkimuksemme alalta. *Journal de la Société Finno-ougrienne XXXIV*: 2. Helsinki.
- 1974: Suomen kielen etymologinen sanakirja I. *Lexica Societatis Fenno-ugricae XII, 1*. Helsinki.
- Valonen, Niilo 1972: The Eastern Border of Finland as the Border of Cultural Tradition. *Ethnologia Fennica* 1/1972. Helsinki.
- Vilkuna, Asko 1960: Suomalaisen karjasuojan vaiheita. *Kansatieteellinen arkisto* 14. Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa 1934a: Talonpojan maa- ja kotitalous. *Suomen Kulttuurihistoria II*. Jyväskylä.
- 1934b: Zur Geschichte der finnischen Sichel. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aika-kauskirja XL*. Helsinki.
- 1935a: Suomalaisen sirppien historiaa. Neljännet museopäivät Viipurissa 1934. *Suomen museoliiton julkaisuja* 5. Helsinki.
- 1935b: Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta ja kulkuneuvoista. *Varsinais-Suomen historia III, 2*. Porvoo.
- 1935c: Ett bidrag till diskussion om en sädesskärtyps invandring till Sverige. *Budkavlen*. Åbo.
- 1963: Volkstümliche Arbeitsfeste in Finnland. *FF Communications Nr. 191*. Helsinki.
- 1972: Die Heumahd mit der Hausense. *Festschrift Matthias Zender*. Zweiter Band. Bonn.
- 1976: Sirpit. Suomen kansankulttuurin kartasto. Aineellinen kulttuuri. (Toim. Toivo Vuorela). *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 325. Helsinki.
- Vilppula, Hilka 1955: Das Dreschen in Finnland. *Kansatieteellinen arkisto* 10. Helsinki.
- 1976a: Puintihäkki. Suomen kansankulttuurin kartasto. Helsinki.
- 1976b: Varstat. Suomen kansankulttuurin kartasto. Helsinki.
- Vuorela, Toivo 1975: Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo.

Litteratur

Ett storverk om Estlands förhistoria

L. Jaanits, S. Laul, V. Lõugas, E. Tõnisson, *Eesti esiajalugu* (Estlands förhistoria). Eesti NSV Teaduste Akadeemia (Estlands SSR Vetenskapsakademi) Ajaloo Instituut. Tallinn 1982. Kirjastus »Eesti Raamat». 461 s.

Eesti esiajalugu är redan till sitt yttre ett imponerande verk: 461 sidor, 268 bilder, 21 kartplanscher, litteraturförteckningar, personregister, register för ortnamn, fornlämningar och arkeologiska kulturer, pärmerna i beige med guldstreck. Boken är utarbetad vid Sovjet-Estlands Vetenskapsakademis historiska institution, dess arkeologiska och etnografiska sektioner.

Initiativtagaren till verket var akademiker H. Moora († 1968), som även skulle fungera som en av huvudskribenterna, men före sin död hann skriva endast den ursprungliga texten till det inledande kapitlet »Om arkeologins historia i Estland», som försedd med vissa ändringar och tillägg utgör bokens 1. kapitel. Efter hans död blev det några av hans f.d. elever som fortsatte arbetet, och fyra av dem står nu som författare: L. Jaanits, kap. 2, Mellersta stenåldern och kap.

3, Yngre stenåldern; V. Lōugas, kap. 4, Bronsåldern och kap. 5, Tidig järnålder; S. Laul, kap. 6, Äldre järnålder, samt E. Tõnisson, kap. 7, Mellersta järnåldern och kap. 8, Yngre järnåldern. Ösel skulle behandlas i ett kapitel för sig av Aita Kustin, som emellertid dog ung, 1970, och Ösel är nu inlemmad i boken på sin givna plats bland de andra estniska landsdelarna.

Det var meningen, att jag skulle försöka göra ett referat (eller en anmälan) om verket för Finskt Museum. Det visade sig emellertid omöjligt att få till stånd ett referat, som kunde få plats i tidskriften, innehållet är för omfattande och rikt. Efter att ha läst boken och gjort anteckningar insåg jag att det skulle fordras ett tiotal sidor redan för att få med det väsentligaste. Jag nöjer mig därför med att berätta vad boken innehåller; kanske kommer några spridda funderingar med.

Författarna understryker kraftigt bokens karaktär av kollektivt arbete (Autoriteilt, s. 5). Innehållet har diskuterats vid gemensamma sammanträden av båda sektionerna, varefter det kompletterats och preciserats. Detta betyder enligt min uppfattning, att boken bör betraktas som auktoritär, godkänd av vetenskapsakademien, kanske närmast som en slags encyklopedi. Författarna hör till de främsta arkeologerna i Estland, de känner utomordentligt väl sitt material och har bakom sig en betydande fält- och litterär verksamhet. Arbetets innehåll kan betecknas som ett »Stand der Forschung».

Enligt företalet (Eesõna, s. 6) uppställde författarna som sitt mål att betrakta den förhistoriska tiden som en kontinuerlig helhet. Utgångspunkten är följande: »Tack vare uppbyggandet av den historiska materialismens metodologi och den från den marxistiska historievetenskapens sida grundade kunskapen om de allmänna historiska lagenligheterna, ser vi nu det forna samhällets väsen och utveckling ofta i ny belysning». Den äldsta kända boplatserna efter istiden, i Pulli på Pärnuälvens högra strand, bebodd av invandrare från syd eller sydöst, har daterats till mitten av det 8. årtusendet f.Kr., och dateringen gäller också för stenålderns början i Estland. Slutet på den förhistoriska tiden förläggs till början av 13. århundradet e.Kr., då de litterära källorna (främst Henriks Chronicon Livoniae) tar vid. Den förhistoriska tiden i Estland omfattar sålunda en följd av närmare 9000 år. Här kan också stickas in, att Jaanits i kap. 2 poängterar att »vi ännu inte känner haltplatserna eller målen för de troligen äldsta invandrarna som efter istidens slut följde i hälarne på vildrenen i norr».

Varje kapitel börjar med en inledning som är avsedd att ge en karakteristik av perioden i allmänhet och ge uppgifter om gällande förhållanden i grannområdena eller ännu längre borta. De ger en allmän orientering som varierar i mycket, men säkert måste vara till stor nytta för läsaren.

Som naturligt är, blir det arkeologiska materialet det centrala i boken. De fasta fornlämningarna presenteras för varje period efter en given ordning: boplatser (öppna och befästa), gravar och gravfält, fornborgar (eller -backar), kultstenar (stenar med skålformiga runda gropar, s.k. älvkvarnar), skatt- och depåfynd. Ett antal av varje grupp beskrivs utförligt som exempel, och i regel anges även utgrävarens eller -grävornas namn och årtalen för grävningarna. Kartbilagor ger uppgifter om förekomsten i de olika landsdelarna.

Fyndmaterialet från de äldsta perioderna beskrivs och analyseras vanligtvis i direkt samband med boplatserna. I de senare kapitlen sker det under rubriken »föremålsmaterialet» (Esimeline materjal) som följer efter presenteringen av fornlämningarna (Kinnismuistised) och då gäller för hela avsnittet eller perioden. Avsnitten är försedda med ett utmärkt bildmaterial, både fotografier och kartor, och jag är optimistisk nog att tro att också forskare, som inte kan språket, kommer att ha nytta av dem, åtminstone om de finner någon som kan översätta bild- och karttexterna.

Efter de helt arkeologiska avsnitten kommer för varje period en rad korta översikter, som grundar sig på det arkeologiska materialet men också på filologins, antropologins, mm. resultat. De har något varierande rubriker, men behandlar ofta samma frågor; samhället, dess utveckling, näringarna (jakt, fiske, sälfångst, jordbruk och boskapsskötsel, hantverk, metallarbete), handel, etniska frågor, religion (egentligen endast under yngre stenåldern och yngre järnåldern, dessutom i samband med kultstenarna), skiljaktigheter mellan de olika landsdelarna, kommer till tals.

Förutom dessa översikter finns i varje kapitel slut en återblick (Tagasivaade) över perioden. Jag försökte göra en sammanställning av dessa, men det lyckades inte och har därför i stället valt att översätta bokens slutord. I sitt kapitel om yngre järnåldern betecknar författaren (Tõnis-

son) forn-esterna som ett av de mest agrariska folken i hela norra Europa, och i slutordet ges bondesamfundets behandling en viktig plats. Jag skall här försöka en sammanknytning av uppgifterna om jordbrukets utveckling.

Jakt och fiske var huvudnäringarna för esterna under stenåldern, men det invandrande båtfolk förde med sig boskapsskötseln och ett primitivt jordbruk. Invandrarna slog sig ned på platser där man kunde finna betesmarker för boskapen och odla sina små åkerlappar. Sådana fanns framförallt i flod- och sjödalarna och vid kusten.

Hur jordbruket och boskapsskötseln utvecklades under det påföljande årtusendet känner vi inte till, om än den tidiga metallåldern beskrivs som en period av snabb och bestående utveckling av odlingsekonomin i Estland. Från två befästa bronsåldersboplatser på Ösel, Asva och Ridala (800–600 f.Kr.), föreligger ett osteologiskt material, i vilket benen av husdjur utgör hela 75–80 %. Detta kan tjäna som ett indirekt bevis också för jordbrukets betydelse. Ett direkt bevis för jordbruket utgör ett tjugotal lerkärlsbitar med avtryck av sädeskorn som ingår i fynden från Asva, samt talrika fynd av malstenar från övriga Estland.

Helt dominerande som grund för försörjningen i Estland blev odlingsekonomin i slutet av sista årtusendet f.Kr. och i början av det följande. En betydande ökning av befolkningen i de för odlingsekonomi lämpliga områdena avspeglar sädesodlingens och boskapsskötseln segertåg under nämnda tid. Om äldre järnålder säger Eesti esiajalugu (Laul) att det agrara Estland då erhöi sin form.

Ella Kivikoski

Slutord (Löppöna)

(översättning från estniskan av E. K.)

I Estlands förhistoria kan man tydligt urskilja två grundetapper. Den första präglas av att livsuppehållet förvärvades genom jakt, fiske och samlararbete, den andra genom jordbruk och boskapsskötsel. Den första etappen omfattar mellersta stenåldern och största delen av den yngre; den andra huvudsakligen järnåldern. Mellan dem står en ca 1500 år lång övergångsperiod.

Från den första etappen härrör den materiella och andliga kulturens äldsta skikt. Från den härstammar de äldsta boplatserna i Estland. Människans verksamhet omfattade endast boplatserna och dess närmaste omgivning. Med tiden växte människans och jägarens ingrepp i djurriket och förorsakade många djurarters, t. ex. uroxens snabbare förminskning.

Under hela etappen stod Estlands invånare i nära kontakt med grannfolken i söder och öster, delvis även i norr. Östeuropas skogsbälte som sträckte sig från Östersjön ända till Ural omfattade en hel rad nära varandra stående jägar- och fiskarkulturer, vilka till stor del kan förbindas med de senare finsk-ugriska folkens förfäder. När dessa utbredde sig över vidsträckta områden – också i kustområdet kring Östersjön – skedde en sammansmältning av dem och de tidigare invånarna. De finsk-ugriska språken kan uppvisa spår (substrat) från dessa invånarspråk. Kontakterna och sammansmältningen med andra folks förfäder har även i betydande grad inverkat på fenno-ugrernas antropologiska typ och språkets utveckling, ävensom i viss grad även på deras materiella kultur. Redan vid denna etapp vidtog de från senare tid kända fenno-ugrernas grupperingar, bland dem östersjöfinnarnas. Under hela stenåldern var de blandade med varandra. Från stenåldern härrör en stor del av allt det som är gemensamt för esterna och de andra fenno-ugrerna. Bäst har det naturligtvis bevarats i språket.

Estlands materiella och andliga kulturgrund utvecklades dock huvudsakligen under den andra etappen. Odlingsekonomin första element kom från söder med båtfolkulturen redan under yngre stenålderns andra hälft, 3. årtusendets slut f.Kr. Hur odlingsekonomin utvecklades i Estland under det följande årtusendet är inte närmare känt, fornlämningarna från den tiden är sparsamma. Det är möjligt, att utvecklingen inte skedde kontinuerligt, tidvis kunde också bakslag inträffa. Först i den senare bronsålderns befästa boplatser (8.–6. århundradet f.Kr.) möter vi ett samhälle vars ekonomi grundade sig på element av både jakt/fiske och odlingsekonomi. Också om den senare kan ha varit större än de förra kan man inte säga att den skulle varit ensamhärskande. Helt dominerande som grund för försörjningen blev odlingsekonomin i slutet av sista årtusendet f.Kr. och i början av det följande. En betydande ökning av befolkningen i de för odlingsekonomi lämpliga områdena avspeglar sädesodlingens och boskapsskötseln segertåg under nämnda tid.